

Muistoja Espanjan sodasta¹

I

Ennen kaikkea ruumiilliset muistot: ääni, asioiden haju ja tuntu.

On mielenkiintoista, että muistan ennen eturintamalle lähtöämme saamamme viikon mittaisen niin sanotun koulutuksen paremmin kuin mitään myöhemmin Espanjan sodassa tapahtunutta – valtavat ratsuväkiparakit Barcelonassa vetoisine talleineen ja mukulakivisine pihoineen, pesupaikan pumpun jäisen kylmyyden, inhat ateriat, joista peltikiposta juotu viini teki siedettäviä, housuihin pukeutuneet kaartilaisnaiset hakkaamassa polttopuita ja aamuiset nimenhuudot, joissa englantilainen nimeni kävi eräänlaisesta välikevennyksestä espanjalaisten nimien kajahtelun seassa: *Manuel Gonzalez, Pedro Aguilar, Ramon Fenellosa, Roque Ballaster, Jaime Domenech, Sebastian Viltron, Ramon Nuvo Bosch*. Mainitsen juuri nämä miehet, koska muistan heidän kaikkien kasvonsa. Lukuun ottamatta kahta, jotka olivat silkkaa rupusakkia ja ovat epäilemättä muuttuneet oiviksi falangisteiksi tähän mennessä, he ovat kaikki varmaankin kuolleet. Kahden tiedän kuolleen. Vanhin olisi ollut noin kaksikymmentäviisi, nuorin kuusitoista.

Eräs sodan keskeisimmistä kokemuksista on, että inhottavilta ihmisperäisiltä hajuilta ei pääse karkuun. Käymälät ovat sotakirjallisuudessa puhki kulutettu aihe, enkä mainitsisi niitä, ellei parakkimme käymälä olisi näytellyt välttämätöntä rooliaan Espanjan sisällissodan illuusioideni puhkaisemisessa. Latinalaistyyliiset käymälät, joissa joutuu kyykistymään, ovat parhaimmillaankin tarpeeksi pahoja, mutta nämä oli valmistettu niin liukkaasta kivistä, että se oli ainut vaihtoehto pystyssä pysymiseksi. Lisäksi ne olivat aina tukossa. Muistissani on toki lukuisia muitakin inhottavia asioita, mutta uskoakseni nämä käymälät olivat ensimmäinen asia, joka toi mieleeni niin usein toistuneen ajatuksen: ”Täällä me vallankumouksellisen armeijan sotilaat puolustamme demokratiaa fasismilta, sodimme sotaa, jolla todella on tarkoitus, ja silti elämämme on juuri niin kurjaa ja alentavaa kuin se vain voisi vankilassa olla, porvarillisesta armeijasta puhumattakaan.” Myöhemmin monet muutkin asiat vahvistivat tätä ajatusta; esimerkiksi juoksuhaudauksen tylsyys ja sudennälkä, halpamaiset juonittelut ruoantähteistä, inhat, rasittavat kärhämät, joihin unenpuutteen uuvuttamat ihmiset ajautuvat.

Armeijaelämän kauhea luonne (kuka tahansa, joka on ollut sotilas, ymmärtää mitä tarkoitan armeijaelämän olemuksellisella kauhulla) ei käydyn sodan luonteesta riippumatta juuri muutu. Esimerkiksi kuri on pohjimmiltaan samanlaista kaikissa armeijoissa. Määräyksiä on toteltava

ja tarpeen vaatiessa vaalittava rangaistuksin, upseerin ja sotilaan suhde on välttämättä ylempi- ja alempiarvoisen välinen suhde. *Länsirintamalta ei mitään uutta* -kirjan kaltaisten teosten välittämä kuva sodasta on olennaisilta osin totta. Luodit tekevät kipeää, ruumiit löyhyvät, luotisateessa miehet pelkäävät niin, että kastelevat usein housunsa. Toki armeijan sotilaiden yhteiskunnallinen tausta värittää sen harjoituksia, taktiikoita ja yleistä tehokkuutta, kuten myös tietoisuus oikealla asialla olemisesta voi kohottaa moraalista, vaikka tämä vaikuttaakin enemmän siviiliväestöön kuin sotilaisiin. (Usein unohtuu, että lähelläkin eturintamaa sotilas on yleensä liian nälkäinen, peloissaan, kylmissään tai ennen kaikkea väsynyt piitataksaan sodan poliittisista syistä.) Mutta luonnonlakeja ei lakkauteta ”punaiselle” armeijalle sen enempää kuin ”valkoisellekaan”. Tai on täi ja pommi on pommi, vaikka asia, jonka puolesta taistellaan, olisikin oikea.

Miksi mitään näin ilmeistä tarvitsee edes sanoa? Koska valtaosa brittiläisistä ja amerikkalaisista intellektuelleista oli yhtä ilmeisen tietämättömiä asiasta silloin kuin he tälläkin hetkellä ovat. Nykyään muistimme on lyhyt, mutta katsomalla vain hieman taaemmas, kaivamalla esiin vanhan *New Massesin* tai *Daily Workerin* voi nähdä sen romantisoidun sotahulluuden, jota vasemmistolaisemme syytivät aikoinaan. Ne ummehtuneet iskulauseet! Ja mielikuvituksen tunteettomuus! Miten kylmäverisesti Lontoo vastaanotti Madridin pommituksen! En tässä ota kantaa oikeiston vastapropagandisteihin, lunneihin², garvineihin³ ja heidän kaltaisiinsa. Heidän kantansa on sanomattakin selvä. Mutta nyt juuri ne ihmiset, jotka kaksikymmentä vuotta sitten nauroivat ja ilkkuivat sodan ”kunniaa”, kauhukertomuksia, isänmaallisuutta, jopa urhoollisuutta, julkaisevat tavaraa, joka olisi sopinut muutaman nimen vaihtamalla vuoden 1918 *Daily Mailiin*. Jos johonkin, niin britti-intellektuellit olivat sitoutuneita sodan myytin murtamiseen: käsitykseen, että sota on vain ruumiita ja huusuja eikä koskaan johda hyviin tuloksiin. No, samat ihmiset, jotka vuonna 1933 tirskuivat ivallisesti, jos heille kertoi olevansa valmis taistelemaan maansa puolesta tietyissä olosuhteissa, julistivat sinut trotskilaiseksi fasistiksi vuonna 1937, jos ehdotit, että *New Massesissa* julkaistut tarinat juuri haavoittuneiden miesten raivokkaista vaatimuksista päästä jatkamaan taistelua saattoivat olla liioiteltuja. Ja vasemmistointellektuellit tekivät oman loikkansa sodan helvetillisenä pitämisestä sen yleväksi nimittämiseen, eivät ainoastaan huomaamatta mitään ristiriitaa vaan myös lähes ilman minkäänlaista välivaihetta. Myöhemmin valtaosa heistä teki muitakin yhtä väkivaltaisia käännöksiä. Täytyy olla valtava määrä ihmisiä, eräänlainen intellektu-

ellin ydinryhmä, jotka hyväksyivät ”King and Country” -julistuksen vuonna 1935⁴, vaativat ”tiukkaa linjaa” Saksa vastaan 1937, tukivat People’s Conventionia⁵ vuonna 1940 ja vaativat nyt toisen rintaman avaamista.

Mitä tulee kansanjoukkoihin, hämmästyttävät mieliteenmuutokset ja kuin hanasta päälle ja pois säädettävät tunteet ovat tulosta sanomalehtien ja radiolähetysten hypnoosista. Intellektuellien tapauksessa sen sijaan kyse on uskoakseni pikemminkin rahan ja turvatun aseman vaikutuksista. He voivat olla jonakin hetkenä sodan puolesta tai sitä vastaan, mutta oli miten oli, heillä ei ole realistista mielikuvaa sodasta. Espanjan sisällissodasta intoillessaan he tietysti tiesivät, että ihmisiä tapetaan, ja että tapetuksi tuleminen on epämukavaa, mutta he uskoivat, että Espanjan tasavaltalaisen armeijan sotilaille kokemus sodasta ei jostain syystä olisi alentava. Jotenkin huussit eivät löyhkänneet yhtä paljon, kuri oli vähemmän ärsyttävää. Tarvitsee vain vilkaista *New Statesman*ia nähdäkseen, että he uskoivat näin; aivan samanlaista höpötystä kirjoitetaan tällä hetkellä puna-armeijasta. Sivistyksemme on vienyt käsityksemme ilmeisestä. Totuus on nimittäin yksinkertainen. Selviytyäkseen täytyy usein taistella, ja taistellessa täytyy monesti liata itsensä. Sota on julmaa, ja usein se on pienempi paha. Joka miekkaan tarttuu, miekkaan hukkuu, ja ne, jotka eivät tartu, kaatuvat löyhkääviin tauteihin. Se, että tällainen itsestäänselvyys on kirjoittamisen arvoinen, osoittaa, mitä vuosikaudet koronkiskurikapitalismia on meille tehnyt.

II

Liittyen juuri sanottuun, alaviite hirmuteoista.

Minulla ei ole juurikaan suoraa todistusaineistoa Espanjan sisällissodan hirmuteoista. Tiedän, että joitakin niistä tekivät tasavaltalaiset, ja vielä paljon enemmän tekivät (ja yhä tekevät) fasistit. Minua kuitenkin ällistyi, ja on siitä asti ällistytynyt, että hirmutekoihin uskotaan tai ollaan uskomatta puhtaasti poliittisin perustein. Kaikki uskovat vastapuolen hirmutekoihin ja kiistävät oman puolensa teot, vaivautumatta edes koskaan tutustumaan todistusaineistoon. Taulukoin hiljattain hirmuteot vuodesta 1918 tähän päivään; ei ollut vuottakaan, kun niitä ei olisi tapahtunut jossakin, ja oli hädin tuskin yhtäkään tapausta, jossa sekä vasemmisto että oikeisto uskoivat samoihin kertomuksiin samanaikaisesti. Ja mikä on vielä oudompaa, asetelma voi kääntyä ympäri milloin tahansa ja eilispäivän todistettavasti tapahtunut hirmuteko muuttua naurettavaksi valheeksi, vain poliittisen kentän muutosten vuoksi.

Tässä sodassa olemme erikoisessa tilanteessa, jossa ”hirmutekokampanjamme” toteutettiin pitkälti ennen sodan alkua, ja suurimmaksi osaksi vasemmiston toimesta, ihmisten, jotka yleensä ylpeilevät skeptisyydellään. Samaan aikaan oikeistolaiset, vuosien 1914–1918 hirmuteoista vaahdonneet, katselivat natsi-Saksa ja kieltäytyivät näkemästä mitään pahaa. Heti kun sota syttyi, eilisen natsimieliset levittivät tarinoita hirmuteoista, kun taas natsien vastustajat huomasivat yllättäen epäilevänsä koko Gestapon olemassaoloa. Eikä tämä ollut seurausta ainoastaan

Neuvostoliiton ja Saksan välisestä hyökkäämättömyyssopimuksesta⁶. Osasyynä oli, että ennen sotaa vasemmisto uskoi virheellisesti, etteivät Britannia ja Saksa koskaan sotisi, jolloin he pystyivät vastustamaan Britanniaa sekä Saksa yhtä aikaa. Toinen syy oli virallinen sotapropaganda, joka ällöttävässä tekopyhyydessään ja omahyväisyydessään tuppaa aina saamaan ajattelevat ihmiset sympatisoimaan vastapuolta. Osa hintaa, jonka maksoimme systemaattisista valheista 1914–1918, oli niitä seurannut liioiteltu saksamielinen reaktio. Vuosina 1918–1933 vasemmistopiireissä tuli pilkatuksi, jos ehdotti, että Saksa oli edes hieman vastuussa sodasta. En usko kuulleenin noina aikoina kertaakaan Versaillesin rauhansopimuksen tuomitsemisen yhteydessä edes mainittavan kysymystä ”Mitä olisi tapahtunut, jos Saksa olisi voittanut?”, puhumattakaan että siitä olisi keskusteltu. Sama pätee hirmutekoihin. Totuus muuttuu epätodeksi, kun vihollinen sanoo sen. Hiljattain pistin merkkejä, että samat ihmiset, jotka nielivät jokaisen kauhutarinan japanilaisista Nanjingissa vuonna 1937, kieltäytyivät uskomasta tismalleen samoja tarinoita Hongkongista 1942. Oli jopa taipumusta uskoa, että Nanjingin hirmuteot olivat muuttuneet jälkikäteen epätoksiksi, koska brittien hallinto kiinnitti niihin nyt huomiota.

Mutta ikävä kyllä totuus hirmuteoista on paljon kauheampi kuin että niistä valehdellaan ja tehdään propagandaa. Totuus on, että niitä tapahtuu. Skeptisyyden perusteeksi usein tarjottu seikka – että samat tarinat nousevat esiin sota toisensa jälkeen – tekee ainoastaan todennäköisemmäksi, että ne ovat totta. Selvästi nämä ovat laajalle levinneitä fantasioita, ja sota tarjoaa mahdollisuuden toteuttaa niitä käytännössä. Lisäksi, vaikka asian toteaminen on mennyt muodista, ei ole kysymystäkään, etteivätkö yleisesti ottaen ”valkoisiksi” kutsuttavat tee paljon enemmän ja kauheampia hirmutekoja kuin ”punaiset”. Esimerkiksi japanilaisten teoista Kiinassa ei ole pienintäkään epäilyä. Eikä myöskään ole juuri syytä epäillä pitkää listaa fasistien kauheuksista Euroopassa viimeisen kymmenen vuoden aikana. Todistusten määrä on valtava, ja merkittävä osa niistä tulee saksalaisesta lehdistöstä ja radiosta. Näitä asioita todella tapahtui, se täytyy pitää mielessä. Ne tapahtuivat, vaikka Lordi Halifax sanoikin niiden tapahtuneen. Raiskaukset ja teurastukset kiinalaisissa kaupungeissa, Gestapon kidutukset kellareissa, vanhojen juutalaisprofessorien likakaivoon heittämiset, pakolaisten ampuminen konekivääreillä Espanjassa – ne kaikki todella tapahtuivat, eivätkä ne tapahtuneet yhtään vähempää, vaikka *Daily Telegraph* saikin yllättäen tietää niistä viisi vuotta myöhässä.

III

Kaksi muistoa, joista ensimmäinen ei todista erityisesti mitään, kun taas jälkimmäinen uskoakseni tarjoaa erään näkökulman vallankumouksellisen vaiheen yleiseen ilmapiiiriin.

Varhain yhtenä aamuna eräs mies ja minä olimme menneet tarkka-ampumaan fasisteja juoksuhaudoissa Huescan ulkopuolella. Rintamamme olivat siellä kolmen-

sadan jaardin päässä toisistaan, etäisyydellä, jolla kiväärimme eivät osuneet tarkasti. Hiipimällä paikkaan noin sadan jaardin päässä fasistien juoksuhaudasta oli kuitenkin mahdollista, jos oli onnekas, osua johonkuhun muurin kolosta. Epäonneksi tanner välissä oli tasainen suojaton juurespelto, muutamaa monttua lukuun ottamatta, ja oli välttämätöntä lähteä pimeällä ja palata pian aamunkoiton jälkeen, ennen kuin oli liian valoisaa. Tällä kertaa fasisteja ei ilmestynyt, viivyimme liian pitkään ja aamunkoitto tavoitti meidät. Olimme montussa, mutta takanamme oli kaksisataa jaardia tasaista maata, jossa suojaa riitti juuri ja juuri jänikselle. Yritimme yhä kerätä rohkeutta rynnäkköön, kun fasistien juoksuhaudasta kuului meteliä ja pillien puhallusta. Joitakin lentokoneitamme oli tulossa. Sillä hetkellä mies, luultavasti viemässä viestiä upseerille, hyppäsi juoksuhaudasta ja juoksi pitkin vallia täysin näkyvissä. Hän oli puolipukeissa ja piti molemmin käsin housujaan ylhäällä juostessaan. Pidättäydyin ampumasta häntä. Toki minulla on huono sihti, enkä olisi luultavasti osunut juoksevaan mieheen sadan jaardin päästä. Lisäksi mietin lähinnä takaisin juoksuhaudastamme pääsemistä, kun fasistien huomio oli lentokoneissa. Siltikin tuo yksityiskohta housuista oli osasy sille, etten ampunut. Olin tullut paikalle ampumaan ”fasisteja”; mutta mies, joka pitelee housujaan ylhäällä ei ole ”fasisti”, hän on ilmiselvästi kanssaolento, kaltaisemme, eikä sellaista halua ampua.

Mitä tämä tapaus todistaa? Ei juuri mitään, sillä tuollaisia asioita tapahtuu kaiken aikaa kaikissa sodissa. Toinen tapaus taas on erilainen. En usko, että kertomalla sen kykenen liikuttamaan sinua lukijaa, mutta pyydän uskomaan, että minulle se on vaikuttava erään tietyn ajanhetken moraalista ilmapiiriä luonnehtivana sattumana.

Eräs alovak, joka liittyi joukkoomme ollessani para-keilla, oli villin näköinen poika Barcelonan kujilta. Hän oli räpsyssä ja paljasjalkainen. Hän oli myös hyvin tummaihoisen (arabiverta, sanoisin) ja elehti tavoilla, joita ei yleensä näe eurooppalaisen käyttävän: varsinkin yksi – käsi ojennettuna, kämmen pystyssä – oli intiaaneille tyypillinen ele. Eräänä päivänä punkastani oli varastettu sikaripaketti, joita siihen aikaan sai yhä pilkkahintaan. Melko hölmösti ilmoitin tästä upseerille, ja yksi jo aiemmin mainitsemistani lurjuksista astui viipymättä esiin ja valehteli, että hänen punkastaan oli varastettu kaksikymmentäviisi pesetaa. Jostakin syystä upseeri päätti heti, että ruskeakasvoisen pojan täytyy olla varas. Armeijassa suhtauduttiin hyvin ankarasti varastamiseen, ja periaatteessa siitä saattoi joutua ammutuksi. Poloinen poika salli johtaa itsensä vahtihuoneeseen tutkittavaksi. Erityisesti huomioni kiinnitti, että hän hädin tuskin yritti vedota syyttömyyteensä. Hänen epätoivoisen köyhä taustansa kävi ilmi hänen fatalistisesta suhtautumisestaan. Upseeri käski häntä riisumaan vaatteensa. Nöyryydellä, joka kammoksutti minua, hän riisuutui alasti, ja hänen vaatteensa käytiin läpi. Tietenkään sikareita sen enempää kuin rahojakaan ei ollut siellä; totta puhuen hän ei ollut varastanut niitä. Kaikista tuskallisinta oli, että hän ei vaikuttanut lainkaan vähemmän nolostuneelta sen jälkeen, kun hänen syyttömyytensä oli osoitettu. Vein hänet elokuviin sinä iltana,

ja annoin hänelle brandya ja suklaata. Mutta sekin oli kauheaa – tarkoitan yritystä pyyhkiä pois loukkausta rahalla. Muutaman minuutin minä olin pitänyt häntä varakaana, eikä sitä voinut pyyhkiä pois.

No, muutama viikko myöhemmin rintamalla minulla oli ongelmia yhden osaston miehen kanssa. Minusta oli tullut tähän mennessä *cabo*, eli korpraali, johdin kahden-toista miehen ryhmää. Sota oli juuttunut paikalleen, oli kauhean kylmää, ja pääasia oli pitää vartiosotilaat hereillä asemissaan. Eräänä päivänä yksi mies yllättäen kieltäytyi menemästä asemaansa, minkä hän täysin paikkansapitävästi sanoi olevan vihollisen tulituksen kohteena. Hän oli heiveröinen otus, tartuin häneen ja aloin kiskoa häntä asemaansa kohti. Tämä sai muut kääntymään minua vastaan, sillä espanjalaiset luullakseni kammoksuvat kosketuksi tulemista enemmän kuin me. Minut ympäröi välittömästi rinki huutavia miehiä: ”Fasisti! Fasisti! Päästä se mies irti! Tämä ei ole porvarillinen armeija. Fasisti!” ja niin edelleen, ja niin edelleen. Parhaan kykyni mukaan huusin takaisin huonolla espanjallani, että käskyjä tulee noudattaa, ja riita kehittyi yhdeksi niistä suurista kiistoista, joiden avulla kuri saadaan vähitellen iskostettua vallankumouksellisissa armeijoissa. Jotkut sanoivat minun olevan oikeassa, toiset taas väärässä. Mutta asian ydin on, että kaikista lämpimimmän puolelleni asettui se ruskeakasvoinen poika. Heti kun hän näki, mitä minulle oli tapahtumassa, hän juoksi mukaan kehään ja alkoi puolustaa minua intohimoisesti. Oudoilla, villeillä intiaanineleillään tehostettuna hän toisteli huudahdusta: ”Hän on paras korpraali, joka meillä on!” (*¡No hay cabo como él!*) Myöhemmin hän haki siirtoa vaihtaakseen minun osastooni.

Miksi tämä tapaus on minusta koskettava? Koska missä tahansa normaaleissa olosuhteissa olisi ollut mahdollista, että tämän pojan ja minun välille olisi muodostunut jälleen positiivisia tunteita. Epäsuora syytökseni varkaudesta ei muuttunut yhtään paremmaksi, pikemminkin huonommaksi, yrityksistäni hyvittää sitä. Yksi sivistyneen ja turvallisen elämän seurauksista on suunnaton yliherkkyys, joka saa kaikki perustunteet vaikuttamaan melko inhottavilta. Jalomielisyys on yhtä tuskallista kuin ilkeys, kiitollisuus yhtä vastenmielistä kuin kiittämättömyys. Mutta Espanjassa vuonna 1936 emme eläneet normaaleja aikoja. Tuona aikana jalot tuntemukset ja eleet olivat helpompia kuin ne yleensä ovat. Voisin mainita tusinan samankaltaisia tarinoita, joiden merkitystä en pystyisi välittämään, mutta jotka omassa mielessäni kiinnittyvät ajan erikoiseen ilmapiiriin, johon kuuluvat nuhjuiset vaatteet ja iloisenväriset vallankumoukselliset julisteet, yleinen ”toveri”-sanon käyttö, antifasistiset balladit hauralle paperille painettuna ja pennillä myytyinä, ”kansainvälisen proletarisen solidaarisuuden” kaltaiset lauseet, joita toistelivat tietämättömät ihmiset, jotka ajattelivat niiden tarkoittavan jotain. Voisitko tuntea ystävyttä jotakuta kohtaan ja puolustaa häntä kiistassa sen jälkeen, kun sinut olisi häpeällisesti ratsattu hänen läsnäollessaan omaisuudesta, jonka sinun väitettiin varastaneen häneltä? Ei, et voisi; mutta saattaisit voida, mikäli te molemmat olisitte olleet osallisina jossakin tunteellisesti avartavassa

kokemuksessa. Se on yksi vallankumouksen sivutuotteista, olkoonkin että tässä tapauksessa oli vain vallankumouksen alku, joka oli ilmeisen tuomittu epäonnistumaan.

IV

Espanjan tasavaltalaisten puolueiden välinen valtataistelu on surullinen, kaukainen asia, johon en halua tällä erää palata. Mainitsen sen vain todetakseni: älä usko mitään, tai juuri mitään, mitä luet hallituksen kertovan sisäpolitiikasta. Se on kaikki lähteestä riippumatta puoluepropagandaa – eli valheita. Totuus sodasta on yksinkertainen. Espanjan porvaristo huomasi tilaisuuden työväenliikkeen murskaamiseen ja tarttui siihen natsien ja taantumuksellisten voimien tuella kautta maailman. On kyseenalaista, onko mitään sen enempää myöhemminkään sanottavissa.

Muistan tokaisseeni kerran Arthur Koestlerille ”Historia pysähtyi 1936”, mihin hän nyökkäsi välittömästi ymmärtäen. Ajattelimme molemmat totalitarismia yleisesti, mutta erityisesti Espanjan sisällissotaa. Jo varhain elämässäni olin huomannut, että mitään tapahtumaa ei esitetä täysin oikein sanomalehdissä, mutta Espanjassa näin ensi kertaa sanomalehtireportaaseja, joilla ei ollut mitään yhteyttä tosiasioihin, ei edes sellaista yhteyttä mikä tavanomaisella valheella on. Näin reportaaseja suurista taisteluista, joissa ei todellisuudessa ollut taisteltu ollenkaan, ja täydellistä hiljaisuutta siellä, missä satoja oli tapettu. Näin urheasti taistelleita sotureita tuomittavan pettureiksi ja pelkureiksi ja laukaustakaan ampumattomia korotettavan kuvitteellisten voittojen sankareiksi, ja näin Lontoon sanomalehtien levittävän näitä valheita ja innokkaiden intellektuellien kokoavan tunnepitoisia päällysrakenteita tapahtumille, joita ei koskaan tapahtunut. Itse asiassa näin, kuinka historiaa kirjoitettiin ei siten kuin se tapahtui, vaan siten kuin sen olisi pitänyt tapahtua tiettyjen puolueiden linjojen mukaan. Ja silti, vaikka tämä oli kauheaa, tärkeää se ei ollut. Se liittyi toissijaisiin asioihin – tarkemmin sanoen valtataisteluun Kominternin⁷ ja espanjalaisten vasemmistopuolueiden välillä sekä Neuvostoliiton hallituksen pyrkimykseen estää vallankumous Espanjassa. Mutta Espanjan hallituksen maailmalle esittämä kokonaiskuva sodasta ei ollut valheellinen. Pääasiat olivat, kuten se väitti niiden olevan. Mutta mitä tulee fasisteihin ja heidän tukijoihinsa, miten he voisivat päästä edes noin lähelle totuutta? Kuinka ihmeessä he voisivat kertoa todelliset tavoitteensa? Heidän versionsa sodasta oli puhdasta fantasiaa, ja niissä olosuhteissa se ei olisi voinut toisella tapaa ollakaan.

Ainut natseille ja fasisteille avoin propagandarintama oli esittää itsensä kristillisinä patriootteina pelastamassa Espanjaa Neuvostoliiton diktatuurilta. Tähän kuului teeskentely, että elämä Espanjan tasavaltalaisen hallituksen vallan alla oli yksi pitkä verilöyly (katso *Catholic Herald* tai *Daily Mail* – mutta nämä olivat lasten leikkiä verrattuna mannermaiseen fasistilehdistöön), ja siihen liittyi räikeä liioittelu venäläisen intervention laajuudesta. Suokaa minun nostaa esiin vain yksi asia valtavasta val-

heiden pyramidista, jonka katolinen ja taantumuksellinen lehdistö ympäri maailman rakensi – venäläisen armeijan läsnäolo Espanjassa. Vannoutuneet Francon puolustajat uskoivat kaikki tähän, ja arviot sen vahvuudesta ylsivät jopa puoleen miljoonaan. No, venäläinen armeija ei ollut Espanjassa. Paikalla on saattanut olla kourallinen ilma-voimien sotilaita ja muita teknikkoja, muutamia satoja enimmillään, mutta armeijaa siellä ei ollut. Muutamat tuhannet ulkomaalaiset, jotka taistelivat Espanjassa, miljoonista espanjalaisista puhumattakaan, todistivat tämän. No, heidän todistuksensa ei vaikuttanut lainkaan Francon propagandisteihin, joista yksikään ei ollut astunut jalallakaan tasavaltalaisen hallituksen Espanjaan. Samalla nämä ihmiset kieltäytyivät täysin myöntämästä Saksan tai Italian interventiota, samalla kun saksalainen ja italialainen lehdistö avoimesti kehuskeli ”legioonalaistensa” urotoilla. Valitsin vain yhden esimerkin, mutta tosiasiaa koko fasistinen propaganda sodasta oli tällä tasolla.

Tällainen pelottaa minua, sillä usein se herättää tunteen, että objektiivisen totuuden käsite itsessään on hiipumassa pois maailmasta. Loppujen lopuksi, todennäköisesti nuo valheet tai aivan samankaltaiset valheet jäävät historiankirjoihin. Kuinka Espanjan sodan historia tullaan kirjoittamaan? Jos Franco pysyy vallassa, hän nimittää historiankirjojen kirjoittajat, ja (pysyäkseen valitsemassani esimerkissä) olematon venäläinen armeija tulee historialliseksi tosiasiaksi ja koululaiset oppivat siitä sukupolvien päähän. Mutta olettaen, että fasismi lopulta kukistetaan ja jonkinlainen demokraattinen hallinto palautetaan Espanjaan lähitulevaisuudessa: kuinka sodan historia kirjoitetaan edes sitten? Millaisia aineistoja Franco on jättänyt jälkeensä? Vaikka oletettaisiin, että hallituksen puolen pitämät arkistot ovat pelastettavissa – sittenkin, miten oikea historia sodasta kirjoitetaan? Sillä, kuten olen jo huomauttanut, myös hallitus pelasi pitkälti valheilla. Antifasistisesta näkökulmasta olisi mahdollista kirjoittaa yleisesti ottaen totuudenmukainen historia sodasta, mutta se olisi puolueellinen historia, epäluotettava jokaisessa pikkuasiassa. Kuitenkin, oli miten oli, *jonkinlainen* historia tullaan kirjoittamaan, ja sen jälkeen kun kaikki sodan todella muistavat ovat kuolleet, se hyväksytään yleisesti. Siispä käytännöllisesti katsoen valheesta on tullut totuus.

Tiedän, että on muodikasta väittää, että suurin osa kirjatusta historiasta on joka tapauksessa valheita. Olen valmis uskomaan, että historia on suurimmaksi osaksi epätarkkaa ja puolueellista, mutta oman aikamme erikoisuus on se, että totuudenmukaisen historiankirjoituksen *mahdollisuus* hylätään. Menneisyydessä ihmiset valehtelivat tarkoituksella, tai tiedostamattaan värjivät kirjoittamaansa, tai he kamppailivat totuuden puolesta tietäen tekevänsä lukuisia virheitä; mutta jokaisessa tapauksessa he uskoivat, että ”tosiasiat” olivat olemassa ja enemmän tai vähemmän tavoitettavissa. Ja käytännössä oli aina merkittävä tosiasioiden joukko, jonka lähes kuka tahansa kykeni hyväksymään. Jos katsoo edellisen sodan historiaa vaikkapa *Encyclopedia Britannica*sta, huomaa merkittävän osan aineistosta olevan peräisin saksalaisista lähteistä. Britti- ja saksalaishistorioitsija olisivat syvästi

”Totalitarismi tuhoaa juuri yhteisymmärryksen jaetun perustan.”

eri mieltä monista asioista, jopa perusasioista, mutta silti olisi tuo ikään kuin neutraalien tosiasioiden joukko, joista kumpikaan ei vakavissaan haastaisi toista. Totalitarismi tuhoaa juuri yhteisymmärryksen jaetun perustan, jonka taustalla vaikuttaa oletus kaikista ihmisistä yhden eläinlajin edustajina. Natsiteoria nimenomaan kieltää sellaisen asian kuin ”totuuden” olemassaolon. Ei ole olemassa esimerkiksi sellaista asiaa kuin ”tiede”. On vain ”saksalainen tiede”, ”juutalainen tiede” ja niin edelleen. Tämän ajattelutavan implisiittinen tavoite on painajaismaailma, jossa Johtaja tai jokin muu hallitseva blokki ei hallitse vain tulevaisuutta vaan myös *menneisyyttä*. Jos Johtaja sanoo tietystä tapahtumasta: ”Sitä ei koskaan tapahtunut” – niin sitä ei koskaan tapahtunut. Jos hän sanoo, että kaksi ynnä kaksi on viisi – niin kaksi ynnä kaksi on viisi. Tämä tulevaisuudennäkymä pelottaa minua paljon enemmän kuin pommit – ja viime vuosien aikana kokemamme jälkeen se ei ole liioittelua.

Mutta onko ehkä lapsellista tai sairaalloista pelotella itseään näyillä totalitaarisesta tulevaisuudesta? Ennen kuin totalitaarinen maailma lakaistaan syrjään painajaisena, joka ei voisi toteutua, tulee muistaa, että vuonna 1925 tämän päivän maailma olisi näyttänyt painajaiselta, josta ei voi tulla totta. Tosiasiassa vain kaksi seikkaa voi suojata tuolta aavemaiselta muuttuvalta maailmalta, missä musta voi huomenna olla valkoista ja eilisen sää voi muuttua säädöksellä. Ensimmäinen on, että vaikka kuinka kovasti totuuden kiistää, totuus jatkaa olemassaoloaan ikään kuin selän takana, eikä sitä voi siis rikkoa tavoilla, jotka rampauttavat sotilaallisen tehokkuuden. Toinen on, että niin kauan kuin jotkin kolkat maailmassa säilyvät valloittamattomina, liberaali perinne voidaan pitää hengissä. Jos antaa fasismien, tai mahdollisesti jopa useiden fasismien yhdistelmän, valloittaa koko maailman, nämä kaksi seikkaa eivät enää päde. Me Englannissa aliarvioimme tällaisen vaaran, koska perinteemme ja menneisyyden turvallisuutemme on muodostanut meille sentimentaalisen usko-

muksen, että kaikki päättyy lopulta hyvin ja kaikkein pelätyin asia ei koskaan todella tapahdu. Satoja vuosia ravittuina kirjallisuudella, jossa Oikeus poikkeuksesta voittaa viimeisessä luvussa, me uskomme puoliksi vaistomaisesti, että paha aina ajan mittaan kukistaa itsensä. Esimerkiksi pasifismi perustuu pitkälti tähän uskomukseen. Kun paha ei vastusta, se jotenkin tuhoaa itsensä. Mutta miksi sen pitäisi? Mitä todistusaineistoa on, että niin kävisi? Ja onko yhtään esimerkkiä modernin teollistuneen valtion romahtamisesta, jolle sitä valloiteta ulkopuolisen sotilaallisen voiman toimesta?

Otetaan esimerkiksi orjuuden palauttaminen. Kuka olisi kuvitellutkaan kaksikymmentä vuotta sitten, että orjuus palaisi Eurooppaan? No, orjuus on palautettu nänämme edessä. Ympäri Eurooppaa ja Pohjois-Afrikkaa on pakkotyöleirejä, joissa puolalaiset, venäläiset, juutalaiset ja mielipidevangit kaikista kansoista raatavat rakentamassa teitä tai kuivattamassa soita pelkällä ruokapalkalla, yksinkertaisesti orjuutettuina. Korkeintaan voi sanoa, että orjien ostaminen ja myyminen yksilöiden kesken ei ole vielä sallittua. Muilla tavoin – esimerkiksi perheiden särkeminen – olosuhteet ovat todennäköisesti huonommat kuin ne olivat amerikkalaisilla puuvillaplantaaseilla. Ei ole syytä luulla, että tämä asiantila muuttuu niin kauan kuin mikään totalitaarinen hallinto säilyy. Emme käsitä asian merkitystä, koska omituisella tavallamme uskomme, että orjuuteen perustuvan hallinnon *täytyy* romahtaa. Mutta on järkevää verrata antiikin orjaimperiumien kestoa mihin tahansa moderniin valtioon. Orjuuteen perustuvat sivilisaatiot ovat kestäneet neljän vuosituhannen kaltaisia aikakausia.

Ajatellessani antiikkia minua kauhistuttaa eniten se seikka, että nuo sadat miljoonat orjat, joiden harteilla sivilisaatio lepäsi sukupolvi toisensa perään, eivät ole jättäneet jälkeensä minkäänlaista todistusaineistoa. Emme tiedä edes heidän nimiään. Kuinka monen orjan nimi on tiedossa koko Kreikan ja Rooman historiassa? Osaan itse

”Tavalliset ihmiset tunsivat luissaan, että tasavalta oli heidän ystävänsä ja Franco vihollisensa. He tiesivät olevansa oikealla puolella, koska he taistelivat sen puolesta, minkä maailma oli heille velkaa ja kykeni antamaan.”

nimetä kaksi, ehkä kolme. Ensimmäinen on Spartacus ja toinen on Epiktetos. Lisäksi *British Museum*in roomalaisessa huoneessa on lasipurkki, jonka tekijän nimi on kai-verrettu pohjaan: ”Felix fecit”. Minulla on elävä mielikuva Felix-parasta (punatukkainen galli, metallikauluri kaulan ympärillä), mutta hän ei itse asiassa välttämättä ollut orja; siispä on vain kaksi orjaa, joiden nimet varmasti tunnen, ja vain harvat muistanevat useamman. Loput ovat kadonneet syvään hiljaisuuteen.

V

Espanjalainen työväenluokka, erityisesti urbaani ammattiyhdistysväki, oli Francon vastaisen vastarinnan selkäranka. Pitkällä aikavälillä – on tärkeää muistaa, että ainoastaan pitkällä aikavälillä – työväenluokka säilyi kaikista luotettavimpana fasismin vihollisena yksinkertaisesti siksi, että työväenluokalla on eniten voitettavaa yhteiskunnan kunnollisessa uudistamisessa. Toisin kuin muut luokat tai ryhmät, sitä ei voida pysyvästi lahjoa.

Tämän sanomisen tarkoitus ei ole idealisoida työväenluokkaa. Pitkässä Venäjän vallankumousta seuranneessa kamppailussa juuri suorittavan työn tekijät ovat kokeneet tappion, ja on mahdotonta olla tuntematta, että se oli heidän oma syynsä. Aika ajan jälkeen, maa maan perään organisoituneet työväenliikkeet on murskannut avoin, laitton väkivalta, ja heidän toverinsa ulkomailla, heihin teoriassa solidaarisuudella sitoutuneet, ovat vain katsoneet sivusta tekemättä mitään; ja pinnan alla salattu syy monille petoksille on ollut se tosiasia, että valkoisten ja värilisten työläisten välillä ei ole edes teeskennelty keskinäistä solidaarisuutta. Kuka voi uskoa luokkatietoiseen kansainväliseen proletariaattiin viimeisen kymmenen vuoden tapahtumien jälkeen? Brittiläiselle työväenluokalle heidän toveriensa massamurhat Wienissä, Berliinissä, Madridissa tai missä tahansa vaikuttavat vähäpätöisemmiltä kuin eilisen jalkapallo-ottelu. Tämä ei kuitenkaan muuta sitä to-

siasiaa, että työväenluokka jatkaa fasismin vastaista taisteluaan vielä sitten, kun muut ovat antaneet periksi. Natsien valloittettua Ranskan seurasi eräänä ällistyttyvänä piirteenä intellektuellien loikkauksia vastapuolelle, jopa vasemman laidan poliittista älymystöä myöten. Intellektuellit ovat ryhmä, joka huutaa fasismia vastaan kaikista kovimpaan ääneen, ja silti huomattava osuus heistä vaipuu tappiomielialaan tiukan paikan tullen. He ovat tarpeeksi pitkänäköisiä ymmärtääkseen heikon asemansa, ja lisäksi heidät voi lahjoa – sillä on selvää, että natsit pitävät älymystön lahjomista vaivan arvoisena. Työväenluokan suhteen asia on päinvastoin. Liian tietämättöminä nähdäkseen tempun, joka heille tehdään, he helposti nielevät fasismin lupaukset, mutta silti ennemmin tai myöhemmin he aloittavat jälleen kamppailun. Heidän täytyy tehdä niin, sillä he kokevat nahoissaan sen, että fasistien lupauksiin ei voi luottaa. Voittaakseen työväenluokan puolelleen pysyvästi fasistien tulisi nostaa yleistä elintasoa, mitä he eivät kykene tekemään eivätkä luultavasti haluakaan tehdä. Työväenluokan kamppailu on kuin kasvin kasvu. Kasvi on sokea ja typerä, mutta se tietää tarpeeksi jatkaakseen puskemista ylöspäin kohti valoa, ja se tekee näin loputtomista vastuksista huolimatta. Minkä puolesta työläiset kamppailevat? Yksinkertaisesti säällisen elämän, minkä periaatteellisesta mahdollisuudesta he ovat aina vain tietoisempia. Heidän tietoisuutensa tästä tavoitteesta aaltoilee. Espanjassa, jonkin aikaa, ihmiset toimivat tiedostaen ja kulkivat kohti päämäärää, jonka he tahtoivat saavuttaa ja uskoivat voivansa saavuttaa. Siitä johtui kiehtovan kohottava tunnelma, joka elämällä hallituksen johtamassa Espanjassa oli sodan ensikuukausina. Tavalliset ihmiset tunsivat luissaan, että tasavalta oli heidän ystävänsä ja Franco vihollisensa. He tiesivät olevansa oikealla puolella, koska he taistelivat sen puolesta, minkä maailma oli heille velkaa ja kykeni antamaan.

Tämä on muistettava, jotta osaa asettaa Espanjan sodan oikeaan perspektiiviin. Kun ajattelee sodan jul-

muutta, surkeutta ja turhuutta – ja erityisesti tässä tapauksessa juonittelua, vainoja, valheita ja väärinymmärryksiä – on aina kiusaus sanoa: ”Molemmat puolet ovat yhtä pahoja. Minä olen neutraali.” Käytännössä ei kuitenkaan ole mahdollista olla neutraali, eikä tuskin ole olemassa sellaista asiaa kuin sota, jossa ei olisi merkitystä, kuka voittaa. Lähes aina toinen on enemmän tai vähemmän edistyksen puolella, ja toinen enemmän tai vähemmän taantumuksen. Viha, jota Espanjan tasavalta herätti miljonääreissä, herttuissa, kardinaaleissa, keikareissa, patavanhoillisissa tärkeilijöissä ja keissä ikinä olisi jo itsessään tarpeeksi osoittamaan, miten asiat makaavat. Olemuksellisesti kyse oli luokkasodasta. Jos se olisi voitettu, tavallisten ihmisten asema kaikkialla olisi kohentunut. Se hävitettiin, ja osingonnostajat ympäri maailman hieroivat käsiään. Tämä on asian ydin, ja kaikki muu vain kuorrutetta.

VI

Espanjan sodan lopputulos ratkaistiin Lontoossa, Pariisissa, Roomassa, Berliinissä – ei missään tapauksessa Espanjassa. Kesän 1937 jälkeen ne, joilla oli silmät päässä, ymmärsivät, että hallitus ei voittaisi sotaa, ellei tapahtuisi jonkinlainen kokonaisvaltainen muutos kansainvälisessä tilanteessa, ja Negrínin⁸ ja muiden päätös jatkaa taistelua onkin varmasti osittain perustunut käsitykseen, että maailmansota, joka oikeasti syttyi 1939, olisi tullut 1938. Paljon uutisoitu hajanaisuus hallituksen joukoissa ei ollut tappion tärkein syy. Hallituksen militiat olivat hätäisesti koulutettuja, huonosti varustettuja ja mielikuvituksettomia sotilaallisessa ajattelussaan, mutta he olisivat olleet sellaisia, vaikka täysi poliittinen yksimielisyys olisi vallinnut alusta asti. Sodan puhjetessa keskiverto espanjalainen tehdastyöläinen ei tiennyt edes, kuinka kivääri laukaistaan (Espanjassa ei koskaan ollut ollut yleistä asevelvollisuutta), ja vasemmiston perinteinen pasifismi oli suuri rajoite. Tuhannet Espanjassa palvelleet ulkomaalaiset olivat hyvää jalkaväkeä, mutta heidän joukossaan oli hyvin vähän minkään sortin asiantuntijoita. Trotskilainen teesi, että sota olisi voitu voittaa, jos vallankumousta ei olisi sabotoitu, on luultavasti epätotta. Tehneiden kansallistaminen, kirkkojen tuhoaminen ja vallankumouksellisten manifestien jakaminen ei olisi tehnyt armeijasta tehokkaampaa. Fasistit voittivat koska he olivat vahvempia; heillä oli moderneja aseita ja vastapuolella ei ollut. Mikään poliittinen strategia ei voi kumota sitä.

Kaikkein hämmäntävintä Espanjan sodassa oli suurvaltojen toiminta. Sodan Francolle voittivat itse asiassa saksalaiset ja italialaiset, joiden motiivit olivat ilmeisiä. Ranskan ja Britannian motiiveja ei ole yhtä helppo ymmärtää. Vuonna 1936 oli kaikille selvää, että jos Britannia vain auttaisi Espanjan hallitusta edes muutaman miljoonan punnan asetoimituksilla, Franco olisi romahtanut ja Saksan strategia olisi täysin sekaisin. Siinä vaiheessa ei tarvinnut olla selvännäkiä ennustaakseen, että sota Britannian ja Saksan välillä oli tulossa, pystyi jopa ennustamaan parin vuoden tarkkuudella, milloin se olisi tulossa. Silti kaikista ilkeimmällä, pelkurimaisimmalla, tekopy-

himmällä tavalla brittiläinen hallitseva luokka teki kaiken minkä kykeni antaakseen Espanjan Francolle ja natseille. Minkä vuoksi? Ilmeinen vastaus on, että he olivat fasistien puolella. Epäilemättä he olivatkin, ja kuitenkin viime taistossa he päättivät kääntyä Saksaa vastaan. On yhä hyvin epäselvää, mitä he ajattelivat tekevänsä Francoa tukiessaan, eikä heillä välttämättä ollut minkäänlaista selvää suunnitelmaa. On aikakautemme kysymyksistä visaisimpia, ja tiettyinä hetkinä tärkeimpiä, onko brittiläinen hallitseva luokka todellakin pahantahtoinen vai ainoastaan typerä. Mitä tulee venäläisiin, heidän motiivinsa Espanjan sodassa ovat täysin selittämättömiä. Puuttuivatko he Espanjan tilanteeseen puolustaakseen demokratiaa ja kukistaakseen natsit, kuten pinkit⁹ uskoivat? Miksi he sitten osallistuivat niin surkeissa määrin ja lopulta jättivät Espanjan pulaan? Vai puuttuivatko he saadakseen aikaan vallankumouksen Espanjassa, kuten katoliset uskoivat? Miksi he sitten tekivät kaiken voitavansa murskataakseen espanjalaiset vallankumoukselliset liikkeet, puolustaakseen yksityisomaisuutta ja antaakseen vallan keskiluokalle työväenluokkaa vastaan? Vai puuttuivatko he yksinkertaisesti *estääkseen* espanjalaisen vallankumouksen, kuten trotskilaiset ehdottivat? Mikseivät he sitten tukeneet Francoa? Totta tosiaan, heidän tekonsa on yksinkertaisinta selittää, jos olettaa heidän toimineen useiden ristiriitaisten motiivien perusteella. Uskon, että tulevaisuudessa Stalinin ulkopoliittikan huomataan olleen väitetyt paholaismaisen nokkeluutensa sijaan yksinkertaisesti opportunistista ja typerää. Mutta joka tapauksessa Espanjan sisällissota osoitti, että natsit tiesivät, mitä he tekivät, ja heidän vastustajansa eivät. Sota käytiin matalalla teknisellä tasolla ja sen päästrategia oli hyvin yksinkertainen. Se puoli, jolla oli aseita, voittaisi. Natsit ja italialaiset antoivat aseita espanjalaisille fasistiyhtävilleen, eivätkä länsidemokratiat ja venäläiset antaneet aseita niille, joiden olisi pitänyt olla heidän ystäviään. Niin Espanjan tasavalta tuhoutui, saavuttamatta mitään, ”mitä mikään tasavalta kaipaisi”¹⁰.

On vaikea vastata siihen, oliko oikein rohkaista espanjalaisia jatkamaan taistelua, vaikka he eivät voisi voittaa, mitä kaikki vasemmistolaiset muissa maissa epäilemättä tekivät. Itse uskon, että se oli oikein, koska uskon, että on selviytymismielessäkin parempi taistella ja tulla voitetuksi kuin antautua taistelutta. Fasismin vastaisen kamppailun suuren linjan vaikutuksia ei voida vielä arvioida. Ryysyiset, aseettomat tasavallan armeijat sinnittelivät kaksi ja puoli vuotta, mikä oli epäilemättä pidempään kuin heidän vihollisensa odottivat. Mutta on yhä epävarmaa, haittasiko se fasistien aikatauluja vai pikemminkin, toisaalta, lykkäsi se vain suurta sotaa ja antoi natseille lisäaikaa virittää sotakoneensa.

VII

En koskaan ajattele Espanjan sotaa ilman, että kaksi muistoa palaa mieleeni. Ensimmäinen muisto on sairasta Leridassa, ja haavoittuneiden sotilaiden surumielisistä äänistä laulamassa jotakin laulua, jonka kertosäe loppui:

*Una resolucioin,
Luchar hast' al fin!*

No, he tosiaankin sotivat loppuun asti. Sodan viimeiset kahdeksantoista kuukautta tasavaltalaisten joukkojen täytyi varmasti taistella lähes ilman tupakkaa ja hyvin vähäisellä ruoalla. Jo silloin kun minä lähdin Espanjasta vuoden 1937 puolivälissä, liha ja leipä olivat vähissä, tupakka harvinaisuus, kahvi ja sokeri lähes mahdottomia saada.

Toinen muisto on italialaisesta sotilaasta, joka kätteli minua vahtihuoneessa sinä päivänä, kun liityin armeijaan. Kirjoitin tästä miehestä Espanjan sodasta kertovan kirjani alussa, enkä halua tässä toistaa, mitä sanoin siellä¹¹. Kun mieleeni palaa – voi kuinka elävästi! – hänen nuhuinen univormunsa ja kiihkeät, surumieliset, viattomat kasvonsa, monimutkaiset sivuseikat sodasta tuntuvat hälvenvän ja näen kirkkaasti, ettei ollut epäilystäkään siitä, kuka oli oikealla puolella. Valtapolitiikasta ja lehdistön valheista huolimatta sodan tärkein asia oli tällaisten ihmisten yritys voittaa säällinen elämä, minkä he tiesivät olevan syntymäoikeutensa. On vaikea ajatella juuri tämän miehen todennäköistä loppua ilman monenlaisia kitkeriä tunteita. Tapasin hänet Lenin-parakeissa, eli hän oli luultavasti trotskilainen tai anarkisti, ja aikamme erikoisissa olosuhteissa, kun sellaiset ihmiset eivät tule Gestapon tappamiksi, heidät yleensä tappaa GPU¹². Mutta tällä ei ole vaikutusta pitkän aikavälin kysymyksiin. Tämän miehen kasvot, jotka näin vain minuutin tai kaksi, säilyvät eräänlaisena visuaalisena muistona siitä, mistä sodassa todella oli kyse. Hän symboloi minulle eurooppalaisen työväenluokan kukkaa, kaikkien maiden poliisien kiusaamia ihmisiä, jotka täyttävät Espanjan taistelulenttien joukko-haudat ja ovat nyt useiden miljoonien voimin mätänemässä pakkotyöleireillä.

Kun ajattelee kaikkia ihmisiä, jotka kannattavat tai ovat kannattaneen fasismia, hämmästyä heidän monimuotoisuudestaan. Mikä porukka! Ajatella ohjelmaa, joka saattaisi hetkeksi tuoda Hitlerin, Pétainin, Montagu Normanin, Paveličin, William Randolph Hearstin, Streicherin, Buchmanin, Ezra Poundin, Juan Marchin, Cocteaun, Thyssenin, Isä Coughlinin, Jerusalemin muftin, Arnold Lunnin, Antonescun, Spenglerin, Beverley Nicholisin, Lady Houstonin ja Marinettin samaan veneeseen! Mutta selitys on yksinkertainen. He ovat kaikki ihmisiä, joilla on jotakin menetettävää, tai ihmisiä, jotka kaipaavat hierarkkista yhteiskuntaa ja kammoavat vapaiden ja tasa-arvoisten ihmisten maailmaa. Kaiken ”jumalattomasta” Venäjistä ja työväenluokan ”materialismista” leviävän vouhkaamisen takana on yksinkertaisesti pyrkimys pitää kiinni omista rahoista ja etuoikeuksista. Sama pätee väitteeseen yhteiskunnallisten uudistusten arvottomuudesta, jollei ”sydän” ole mukana, vaikka tuossa puheessa totuuttakin on. Hurskaat ihmiset paavista Kalifornian joogeihin kannattavat kovasti ”sydämen muutosta”, mikä on heidän näkökulmastaan paljon rauhoittavampaa kuin talousjärjestelmän muutos. Pétain selittää Ranskan kaatumisen tavallisen kansan ”nautin-

nonrakkaudella”. Tämän asettaa oikeaan perspektiiviin, kun pysähtyy ihmettelemään, miten paljon nautintoa tavallisen ranskalaisen talonpojan tai työläisen elämä sisältää verrattuna Pétainin omaan. Kirottu olkoon niiden poliitikkojen, pappien, kirjailijoiden ja kaikkien muiden röyhkeys, jotka saarnaavat työväenluokkaiselle sosialistille hänen ”materialismistaan”! Kaikki mitä työläinen vaatii on, että nämä muut ottaisivat huomioon välttämättömän minimin, jota ilman ihmiselämää ei voi elää lainkaan. Saada tarpeeksi syödäkseen, vapautua työttömyyden vainoavasta pelosta, tietää lastensa saavan reilun mahdollisuuden elämässä, kylpy kerran päivässä, puhtaat lakanat kohtuullisen usein, ehjä katto ja tarpeeksi lyhyet työtunnit, jotta hieman energiaa jäisi työpäivän jälkeenkin. Yksikään niistä, jotka saarnaavat ”materialismia” vastaan, ei pitäisi elämää elämisen arvoisena ilman näitä asioita. Ja kuinka helppoa tuon minimin saavuttaminen olisi, jos päättäisimme kohdistaa huomiomme siihen vain kahdeksikymmeneksi vuodeksi! Koko maailman elintason nostaminen Britannian tasolle ei olisi sen suurempi hanke kuin sota, jota nyt sodimme. En väitä – enkä tiedä, kuka väittäisi – ettei tämä ratkaisisi mitään itsessään. On vain niin, että köyhyys ja raataminen täytyy lakkauttaa ennen kuin ihmiskunnan oikeita ongelmia voidaan kohdata. Aikamme suurin ongelma on uskon rapistuminen henkilökohtaiseen ikuiseen elämään, mutta siihen ei voida käydä käsiksi, kun keskivertoihminen joko raataa kuin härkä tai vapisee salaisen poliisin kammossa. Kuinka oikeassa työväenluokat ovatkaan ”materialismissaan”! Kuinka oikeassa he ovatkaan tiedostaessaan, että vatsa tulee ennen sielua, ei arvojen mitassa vaan ajanhetkissä! Sen tajuamalla tämä pitkä kauhu, jota siedämme, tulee sentään ymmärrettäväksi. Kaikki nämä seikat, jotka todennäköisesti saavat epäröimään – Pétainin tai Gandhin seireenilaulut, väistämätön tosiasia, että taistellakseen on alennettava itseään, Britannian kyseenalainen moraalinen asema demokraattisine fraaseineen ja kuli-imperiumeineen¹³, neuvosto-Venäjän uhkaava kehitys, vasemistopolitiikan surkea farssi – kaikki tämä hälvenee, ja näkyviin jää vain vähitellen valveutuvan tavallisen kansan kamppailu omaisuuden herroja ja heidän palkkavalehtelijoitaa ja hännystelijöitään vastaan. Kysymys on todella yksinkertainen. Saavatko italialaisen sotilaan kaltaiset ihmiset elää kunnollista, ihmisarvoista elämää, joka on periaatteessa saavutettavissa, vai eivätkö saa? Tuleeko tavallinen ihminen työntää takaisin liejuun, vai eikö? Itse uskon, ehkäpä riittämättömin perustein, että tavallinen ihminen voittaa taistelunsa ennemmin tai myöhemmin, mutta haluan sen tapahtuvan ennemmin, ei myöhemmin – sanotaan joskus seuraavan sadan vuoden aikana, eikä joskus seuraavan kymmenen tuhannen vuoden aikana. Tämä oli Espanjan sodan todellinen kysymys, ja nykyisen sodan ja mahdollisesti tulevien sotien.

En koskaan enää tavannut italialaista sotilasta, enkä koskaan saanut tietää hänen nimeään. Voi olla melko varma, että hän on kuollut. Lähes kaksi vuotta myöhemmin, kun sota oli jo selvästi hävitty, kirjoitin nämä säkeet hänen muistokseen:

Italialainen sotilas puristi kättäni
Vahtihuoneen pöydän vieressä
Vahva käsi ja hento käsi
Joiden kämmenet voivat ainoastaan

Tavata aseiden paukkeessa
Mutta voi! minkä rauhan koin
Kun katselin hänen rähjäisiä kasvojaan
Puhtaammat kuin kenenkään naisen!

Sillä madonsyömät sanat, jotka saavat minut yök-
käämään
Olivat yhä hänen korvissaan pyhät
Ja hän tiesi syntyjään mitä minä olin oppinut
Kirjoja lukemalla ja hitaasti

Kavalat kiväärin olivat lukeneet lorunsa
Ja me uskoimme sen molemmat
Mutta kultaharkkoni olikin kultaa –
Voi! Kuka olisi koskaan uskonut?

Onnea matkaasi, italialainen sotilas!
Mutta onni ei ole rohkeille;
Mitä maailma antaisi sinulle takaisin?
Aina vähemmän kuin itse annoit

Välissä varjon ja aaveen
Välissä valkoisen ja punaisen
Välissä luodin ja valheen
Minne piilotat pääsi?

Sillä missä on Manuel Gonzales
Ja missä Pedro Aguilar,
Ja missä Ramon Fenellosa?
Maan madot sen tietävät

Nimesi ja tekosi unohdettiin
Ennen kuin luusi kuivuivat
Ja sinut surmannut valhe on haudattu
Sitäkin suuremman valheen alle;

Mutta sitä mitä näin kasvoillasi
Ei mikään mahti voi poistaa
Ei mikään räjähtänyt pommi
Särje kristallinkirkasta henkeä

Suomentanut Matias Moisio

Alun perin: Looking Back on the Spanish War (1942/1943). Teoksessa *Collected Essays, Journalism and Letters of George Orwell. Vol. 2. My Country Right or Left, 1940–1943*. Toim. Sonia Orwell & Ian Angus. Secker & Warburg, London 1968, 249–265.

Suomentajan huomautukset

- 1 George Orwell (1903–1950) taisteli Espanjan sisällissodassa tasavaltalaisten puolella joulukuusta 1936 kesäkuuhun 1937. Orwell palveli POUM-puolueen eli trotskilaisen Partido Obrero de Unificación Marxista ("Yhdistynyt marxilainen työväenpuolue") jäsenen muodostaman 29. divisioonan mielisijoukoissa. Hän haavoittui sodassa ja julkaisi kokemuksistaan toukokuussa 1938 teoksen *Homage to Catalonia* (suom. *Katalonia, Katalonia!*, 1974) sodan ollessa vielä käynnissä. Tähän kokonaisuudessaan suomennotettu teksti on kirjoitettu vuonna 1942, mutta siitä julkaistiin vain osia *New Road* -lehdessä vuonna 1943.
- 2 Sir Arnold Lunn (1888–1974) oli tunnettu urheilija ja kirjoittaja, joka kannatti Francoa ja julkaisi tasavaltalaisia vastustavia tekstejä.
- 3 J. L. Garvin (1868–1947) oli *The Observerin* konservatiivinen päätoimittaja.
- 4 King and Country -julistus oli Oxford Union Societyn vuonna 1933 debatoima ja hyväksymä pasifistinen julkilausuma: "Tämä ryhmä [*House*] ei missään olosuhteissa tule taistelemaan kuninkaansa ja maansa puolesta".
- 5 People's Convention oli Iso-Britannian kommunistisen puolueen 1940–1941 suunnittelema hallituksenvastainen kokous, jossa istuvaa hallitusta syytettiin rikkaita suosivasta politiikasta ja valtapuolueiden edustajia toisen maailmansodan aiheuttamisesta aiemmalla myönnetytpolitiikallaan. Kokous oli hyvin kiistanalainen, eivätkä ammattiyhdistysliike tai Labour tukeneet sitä.
- 6 Niin sanottu Molotov–Ribbentrop-sopimus solmittiin elokuussa 1939.
- 7 Kommunistinen internationaali, Neuvostoliiton kommunistisen puolueen eli bolševikkien aloitteesta perustettu ja vuosina 1919–1943 toiminut kansainvälisen työväenliikkeen yhteistyöjärjestö. Järjestö tunnetaan myös nimellä Kolmas internationaali.
- 8 Sosialistipoliitikko Juan Negrín (1892–1956) toimi Espanjan toisen tasavallan pääministerinä toukokuusta 1937 maaliskuuhun 1939.
- 9 "Pinkit" viittaa tasavaltalaisten puolella sodan loppupuolella taistelleisiin alueisiin.
- 10 "Gained what no republic missed" on lainaus brittirunoilija Robert Browningin (1812–1889) runon "Apparent Failure" säkeestä.
- 11 Orwell viittaa teoksensa *Homage to Catalonia* ensimmäisen osan aloitussivuihin, ks. *Katalonia, katalonia!* Suom. Taisto Nieminen. WSOY, Porvoo 1974, 9–11.
- 12 Neuvostoliiton salainen poliisi 1922–23.
- 13 "Kuli" (*coolie*) on vanha rasistinen ilmaus britti-imperiumin aasialaisista työläisistä.